

KANONS ¹⁾ VOOR HELLEVOETSLUIS

Het idee om Hellevoetsluis iets terug te geven uit haar vroegere vestingverleden leeft bij een aantal mensen. De realisatie van zulk een idee is afhankelijk van de middelen die voorhanden zijn, zeker niet in de laatste plaats het geld en authentiek materiaal. Het eerst genoemde was niet aanwezig en het tweede in dit geval de kanons zaten bijna onbereikbaar diep in de grond.

Het leek een bijna onmogelijke taak om met deze twee gegevens zelfs de kleinst mogelijke impressie van de toen ter tijds 18^e eeuwse situatie met 32 metalen stukken, die de Haven van Hellevoetsluis verdedigden weer te geven; Het begon met een artikel in het verenigingsblad van de 'Mars et Historia' in november 1976 door A.F. Lancker, die verwees naar een artikel in het jaarverslag van Menno van Coehoorn van 1972. Dit artikel was van de hand van Generaal

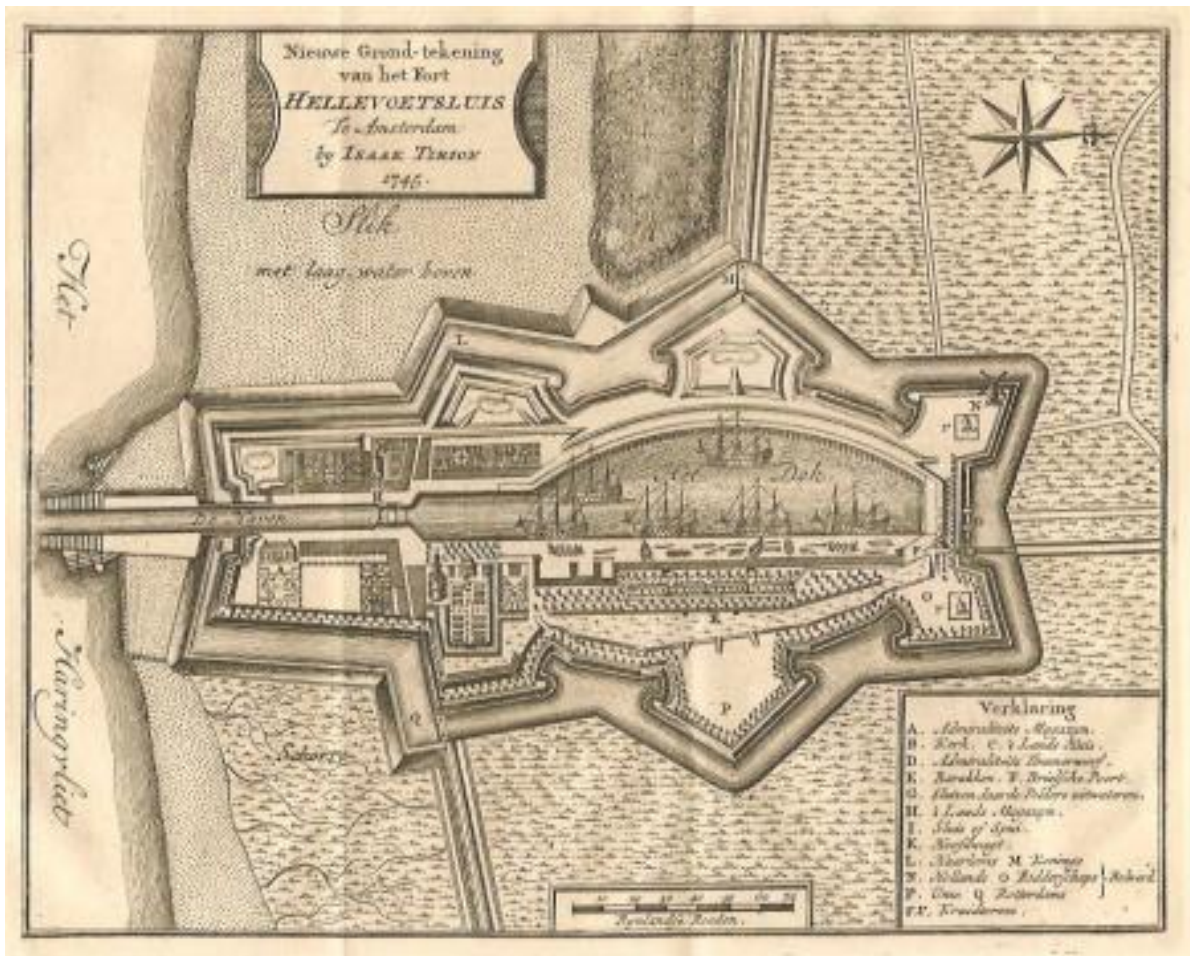
Majoor b.d. Spanjaerdt Speckman. Mijn belangstelling was gewekt toen ik mij realiseerde dat in de gemeente Hellevoetsluis ook van die 'ijzeren dingen' als meerpaal werden gebruikt.

Ik besloot om te gaan inventariseren. Meer dan 100 van deze kanons werden direct gevonden in heel wat verschillende uitvoeringen en maten. Wij schrijven dan het jaar 1996. De locatie van de gevonden kanons en de vermeende fabricage werden zo goed mogelijk geregistreerd.

In 2001 vond er een hertelling plaats het bleek dat 16 kanons waren verdwenen, dit bij werkzaamheden aan de kanaal-oevers en een ondoordacht gemeentelijk beleid leidde dit tot mysterieuze amovering van deze objecten.

Door oplettendheid en bij de gemeentediensten aan de bel te trekken, wisten enkelen van ons een aantal los liggende kanons lopen te concentreren in het centrum van de vesting voor de Oudheidkamer.

In 1749 schrijft Tirion in: *Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van alle Volkeren. XVIIde deel.*

‘Op de Werf legt ook het Geschut, somtijds wel ten getale van zestien honderd Stukken, zo metaal als yzer kanon’. Voornoemde locatie dient niet te worden verward met de ‘wapenverzamelplaats’ die was gelegen achter de nieuwe Zeedijk aan de westelijke zijde van het halve hoornwerk van de ingang Haven. Nu de kanons voor de ‘Oudheidkamer’ lagen begon die en gene te denken dat het wel leuk zou zijn om de kanonslopen op een onderstel te zetten. In februari 2003 zei de vertegenwoordiger van de directie van Stichting

‘Jan Blanken’ tegen mij; ‘als jij de bouwtekeningen van een rolpaard kan aan leveren dan willen wij er een aantal bouwen’. Het eerste streven was om tot de bouw van 4 rolpaarden te komen.

Deze uitspraak was vooral gegaan aan een gesprek met een gemeente ambtenaar die er wel brood in zag om de ingang van de haven oost, waar een soort schietkat aanwezig was mooi aan te kleden mits het financieel maar binnen de perken bleef.

De auteur van dit artikel heeft toen ja gezegd en wist niet waar hij aan begon..... of wel?

Snel werden er goede tekeningen en informatie voor een rolpaard gevonden, boeken van Van Eyk, Orazio Curi, Mollema en Van Loon, passeerden de revue.

Het bestuderen van de tekeningen leverde een steeds groter probleem op zeker als je de materiaalvoorschriften uit die tijd leest. Waar haal je dit materiaal vandaan, als goedwillend amateur?

Uit vergelijkingen met de rolpaarden van de Batavia werf gaven mij en de inmiddels aangetrokken timmerman hoop, het bleek dat zij dezelfde problemen met de te gebruiken materialen hadden. Het begon al met de keuze van het hout, Van Eyk schrijft voor dat iepenhout voor bepaalde onderdelen van het rolpaard zoals assen en wielen het best zou zijn. De rest van het rolpaard zou dan weer van eikenhout moeten zijn waarbij de wangen uit één stuk hout waren vervaardigd.

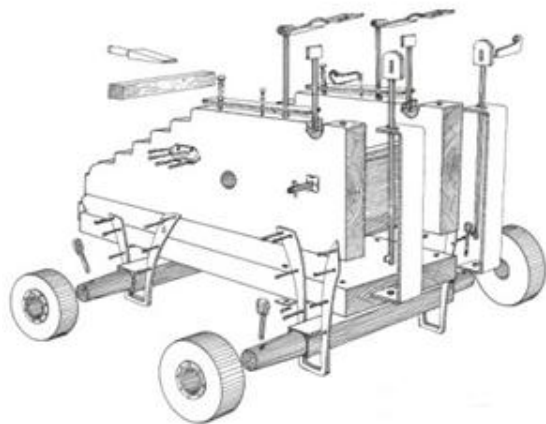
Omdat het één door het ander onhaalbaar werd, besloten wij van het idee 'replica' af te stappen en naar een eigen ontwerp te zoeken dat de uiteindelijke toets der kritiek qua uiterlijk kon doorstaan.

Dit leidde al direct tot het afschaffen van diversen smeedijzeren spie verbindingen van het origineel model rolpaard.

Besloten werd om alle trekstangen die door de nu samengestelde wangen met moeren in een verzonken toestand te monteren en daarna de desbetreffende gaten met houtproppen en twee componenten lijm af te doppen.

De trekstangen werden in roestvrij staal uitgevoerd dit om dat de te gebruiken houtsoort 'bellinga' een vrij hoge zuurgraad heeft.

De uiterlijke zaken wat betreft smeedijzer, zoals talie - en baksringen werden uitgevoerd in smeedijzer, de bouten voor de bevestiging waren zogenaamde 'takkenbouten', wel in te draaien maar niet uit. Een samengaan van de huidige ter beschikking staande techniek en onze minimale eisen leidden tot een betaalbaar compromis, daarbij werd zorg gedragen dat het geheel 'vandalisme - proof' zou zijn.

originele constructie rolpaard

Gekozen constructie van rolpaard, met daarop een 36 ponds kanon

Wat het hout betreft hadden we veel geluk, er stond ons een hoeveelheid 'bel-linga' hout ter beschikking, prachtig rest-afval, wat was overgebleven van de res-tauratie en reconstructie van de banket-ten van het kioldok. Standaard hadden deze stukken van soms 2 meter lengte de afmeting van 10 x 15 cm..

Het hout is goed weerbestendig en vraagt weinig onderhoud. Het is een soort teak-hout met een duidelijke milieuvriende-lijke achtergrond.

Begin 2003 werd er begonnen met de kanons te ontdoen van corrosie en vuil. Het inwendige reinigen van de loop was het grootste probleem, dit werd aange-pakt door middel van een roterende staal-borstel die de klus klaarde, achteraf ge-zien viel het werk mee.

Welke kanons van de gemeente Helle-voetsluis stonden ons ter beschikking:

Dit waren een Walker & Co nr.: 51 / 3062 gegoten in 1839 van Engels fabrikaat en een Frans kanon van de Keizerlijke Franse Marine uit 1808, nr.: J 488 / nr. 125 op het kulas bevindt zich een ingegoten stokanker.

Daarnaast was het de bedoeling dat de 2 kleinere kanons op het droogdok aan-wezig en eigendom van de gemeente, werden geconserveerd, zij zouden ook van een rolpaard worden voorzien.

De buitenkant van de kanons werden in overleg met de firma Touwen & Co met Tenco top coat, zwart geconserveerd. Voor het houtwerk werd ter conservering gekookte lijnolie gebruikt.

Terug naar de rolpaarden, na het bepalen van de hoogte werden de wangen door middel van draadstangen samengesteld. Voor die tijd waren in de bovenste balk van de wang de tappannen aangebracht. Deze tappannen lagen direct achter de vooras van het rolpaard.

Gezien het gewicht van de kanons werd besloten om de wangen van het rolpaard direct op de assen te monteren hierbij werd in de assen een uitsparing van 1 cm. diepte gehakt, tegen het afschuiven.

In het begin stond ons geen grote hout-draaibank ter beschikking, daarom wer-den de einden van de assen met een klein hakbijltje rond gemaakt op 14,5 cm. wel ambachtelijk doch tijdrovend.

Voorste kanon 60 pond van Engels fabrikaat, achterste kanon 36 pond Frans ontwerp

Frans ontwerp kanon

Engels ontwerp kanon

Door de vorm van de kanons en de berekening van hun middenlijn was het onnodig om de wangen van het rolpaard taps naar elkaar toe te laten lopen, de diameter van het kulas, de bodem van het kanon, verschilde slechts 3 cm. met de diameter ten opzichte van de diameter bij de tappen, dat wil zeggen dat hier voor iedere zijde 1,5 cm. speling extra zou ontstaan. Gezien de lengte van de tappen zou dit geen technische problemen geven.

Mocht later tot de bouw van meerdere rolpaarden worden overgegaan dan lijkt het zinnig om het rolpaard van een granaatkanon te verkiezen, zie Nederlands Geschied 1677, serie Mil. Memoriaal Alberda/Kroesen.

Deze keus zou tevens leidde tot een eenvoudiger en goedkoper productie.

De wielmaat werd inclusief de stalen velgen op 40 cm. bepaald, voor beide kanons. Een zorg bij een kleinere diameter zou de puntbelasting in de wielgaten en de puntbelasting op assen en wielen kunnen zijn. Immers het totaal gewicht van kanon en rolpaard zou ruim de 5,5 k / t overtreffen.

Door de balken van de assen op te dikken en te verlijmen leek het dat de kans op afschuiven van wiel en as kon worden voorkomen, de praktijk heeft geleerd dat deze constructie voldeed. De wielen werden samen gebouwd op een dikte van 20 cm. en in stalen ringen geperst. De diameter van de wielen, die op een rond scheepsdek voor en achter verschillen, werd voor alle wielen hetzelfde gehouden gezien de rolpaarden hier op een vlakke ondergrond zouden staan.

Om voorgaande reden konden de dwarsverbindingen tussen de wangen, de zogenaamde staande kalven, van kleinere uit-hollingen voor het eleveren van het kanon worden voorzien, wat de stabiliteit van het rolpaard ten goede kwam. Deze kalven werden met de reeds eerder genoemde takkenbouten vastgezet tussen de wangen en op de langs balken die de gesloten bodem van het rolpaard vervingen.

De langs balken werden aan de bovenzijde deels afgeschaafd onder een hoek van 45°, dit om te voorkomen dat er zich vuil op de bodemplaat zou ophopen, dit bleek in de praktijk goed te voldoen.

De ijzeren tappen dekplaat die de tappen in de tapgaten moet houden, werd haaks doorgezet naar beneden en dekte tevens de kopse kant van de wangen af, die immers uit balken was samengesteld. De bouten die het geheel op zijn plaats hielden kregen een incurante maat dit om demontage moeilijk te maken.

Om het verrijden onmogelijk te maken werden de wielen van flenzen rond het as gat voorzien. De flenzen bestonden uit ieder twee segmenten van 180°, waarbij de spie aan de bovenste flens werd vast gelast. De spie of luns houdt het wiel op de as.

Zorg baarden de zundgaten, het ontstoppen door middel van zoutzuur in combinatie met een boor met een lengte van 30 cm. was bijzonder risico vol. Bij breuk zou de boor nooit uit het zundgat zijn te krijgen zonder hoge kosten te maken. In dit geval zou een thermische lans de enige nood oplossing zijn.

Met ijzeren draadeinden, kruipolie, super smeermiddelen en veel geduld lukte het uiteindelijk de zundgaten vrij te maken.

In de zundgaten is daarna draad getapt, zo diep dat een inbusbout gelijk was met de ronding van het kulas, veel vet garandeert hier een goede werking.

Toen het voorgaande begon te spelen was de volgende gedachte hoe houden wij de kanonsloop schoon. Eerst werd er gedacht aan een z.g. quick - stop, een mechanische prop of plug die de loop kon afsluiten. De maten van de kanons in dit geval het kaliber was het probleem, in de handel waren geen stops van 170 en 200 mm. voorradig.

De smid van het ijzerwerk zou nadenken om dit probleem op te lossen, wat hij ook deed. Over de werking van zijn mechaniek wordt hier niet uitgewijd omdat het zijn uitvinding is, een uitvinding die tot op heden bestand is tegen vandalisme, het speciaal op maat geleverde gereedschap draagt hiertoe bij. De huidige stop heeft bewezen dat zij door niet ingewijde personen, niet is te verwijderen.

De plaats van de kanons was reeds met de gemeentelijke dienst vastgesteld zij zouden als straatmeubilair op het oostelijk havenhoofd, een min of meer historische plek, worden opgesteld. Tevens was dit de meest veilige plaats om de kanons veilig te kunnen afschieten, wat uiteindelijk de bedoeling was.

Voor het transport zou een zware kraan moeten worden ingehuurd, omdat de 2 kanons op hun rolpaard op een schietkat van ongeveer 250 cm. hoog moesten worden geplaatst. Vanwege het grote oppervlak van de schietkat moest dit ook nog onder een vlucht met een hoek van 45° gebeuren.

De kraan werd gevonden en op 21 april 2005 kon een zware shovel de kanons van het dok en daarna de rolpaarden op een zware vrachtwagen laden, een wagen die tenminste 15 ton kon hebben. Het

transport vond plaats door de vesting naar het oostelijk havenhoofd, waar de 2 kanons zonder problemen op de schietkat werden opgesteld.

Op 5 mei 2005 vond onder grote belangstelling en onder toezien oog van de burgemeester van Hellevoetsluis het officiële inschieten van de kanons plaats, eerst met een lichte lading, daarna met een lading tweemaal zo groot als wenselijk was, dit om de veiligheid voor de toekomstige kanonniers te waarborgen. Het uiteindelijke doel was bereikt, de vesting was weer te verdedigen en het was mogelijk saluutschoten te lossen.

Bedank- en saluutschotens

Uit het journaal van 's Lands Wachtschip van Oorlog de " Schiedam" in de jaren 1787-1788 op de Reede van Hellevoetsluis Over de periode maart 1787 t/m mei 1788 werden er per maand gemiddeld tenminste 132 schoten gelost. Hier bij zijn niet inbegrepen de geschutsexercitie oefenschoten en schoten tijdens spiegelgevechten.

Het overgrote deel zijn de saluut- en bedankschoten van de in- en uitgaande schepen, dit aantal bedraagt, over voornoemde periode meer dan 976.

Het aantal bedankschoten bedroeg over de voornoemde periode zeker 500 stuks. Het aantal saluutschoten wordt mede beïnvloed, door het afblazen van het geschut, van de inkomende schepen. In deze gevallen zullen het als saluutschoten zijn geregistreerd. (Het afblazen van het geschut vond zijn noodzaak in het gegeven dat een kanon nooit langer dan 16 weken geladen mocht zijn. De oorzaak lag hierin dat op zee het gevaar dreigde dat de buskruitlading vochtig werd en de kanonskogel zou kunnen vastroesten.)

De wachtschoten voor de dag werden om 05.00 uur en voor de nacht om 20.00 uur gelost. In de periode maart 1788 t/m mei 1788 werden deze voor het merendeel, door het wachtschip gelost. Een enkele maal wordt buiten deze periode melding

van deze verplichting gemaakt, aangenomen kan worden dat als het lossen van de wachtschoten in het journaal zijn vermeld, de 'Fortresse Hellevoetsluis' niet in staat was om aan de dagelijkse verplichting te voldoen.

Schoten voor 'krijgsraad en justitie' in de periode maart 1787 t/m mei 1788 werd er tenminste 5 maal een schot afgevuurd voor een te houden krijgsraad of het doen van justitie. Dit laatste kon inhouden het uitspreken van een vonnis of het direct uitvoeren daarvan. De schoten welke werden gegeven ter waarschuwing dat een schip zijn nationaliteit kenbaar moest maken is gering. Geregistreerd zijn minder dan 10. Dit kan betekenen, dat men als schip vanuit zee komend het een serieuze aangelegenheid vond om direct de vlag te tonen.

Andere schoten werden gelost tot oefening van de kanonniers een deel uit de noodzaak tot het afblazen van het geschut. Over de genoemde periode in het journaal werden er tenminste 1850 schoten gelost, gemiddeld 132 per maand, dat is ongeveer 4 schoten per dag.

De huidige kanonniers die in Hellevoetsluis de kanonnen bedienen, schieten minder saluutschoten dan hierboven besproken. Zij hebben ook niet als doelstelling om zo snel mogelijk te schieten maar te laten zien hoe in het verleden dergelijke voorlaad-kanonnen werden geladen en afgevuurd. De gebruikte ladingen zijn 20x lichter dan de toen gebruikelijke 15 kg van een vestingkanon dat afgeblazen werd, maar wel representatief.

Vermeldenswaard is, dat het scheepsgeschut met grote vaardigheid werd bediend, het afvuren van een kanon was een complexe bezigheid die veel tijd en een grote vaardigheid vereiste. De bemanning beheerste deze vaardigheid, wat blijkt uit het volgende. Terecht maakt de schrijver in zijn journaal, met een zekere trots melding dat: 'Bij het uitkomen deden wij in vier en een halve minuut met 4 kanons een saluut van 17 schoten'. Dit houdt in dat men in ± 80 sec. een schot per kanon loste. (Ervan uitgaande, dat er 4 kanons geladen stonden). Gelukkig gebeurde dit allemaal overdag en werd de Hellevoeter niet in zijn slaap gestoord. Wel bepaalde deze geschutsactiviteit het dagelijkse ritme en men kan aannemen dat de Hellevoeter op de wachtschoten zijn klok gelijk zetten.

Uniform kleding kanonniërs Hellevoetsluis.

Het uniform van de kanonniërs Hellevoetsluis is afgeleid van het dagelijkse (werk) uniform van de manschappen der vestingartillerie eind 19e eeuw, begin 20e eeuw. Dit bestond uit een witte broek en marineblauwe korte jas. Het werkpak der dienstplichtigen in opleiding was een witte broek met een witte korte jas.

In deze periode was men bezig tot een nieuwe standaard in uniformen te komen en er zijn dan ook diverse uitvoeringen met dubbele rijen knopen en met enkele rijen, blauwe broeken, witte broeken enz. te vinden. De manschappen hadden als hoofd deksel een kwartiermuts, een andere naam is stalmuts.

De kwartiermuts van de kanonniërs Hellevoetsluis is op deze muts geënt. Hij is net als toen afgezet met rode biezen en kwastje, maar heeft i.p.v. een granaat twee gekruiste rode kanonnen. In de Franse tijd hadden de kanonniërs ook twee gekruiste kanonnen op hun muts, er zijn ook overeenkomsten met de geel gebiesde kwartiermuts van de huidige rijdende artillerie.

Rond de eeuwwisseling van 19e naar 20e eeuw droeg de Veld- en Vestingartillerie nog een korte jas met zwarte kraag en rode biezen, welke in 1866 was ingevoerd. De kwartiermuts was gelijk aan de stalmuts van de veldartillerie, d.w.z. van het oude model 1865 met rode biezen, granaat en kwastje.

De oorsprong van de kwartiermuts ligt aan het einde van de 18e eeuw. Er werd in het kwartier van de militairen geen kolbak of sjako meer gedragen. Hiervoor in de plaats is de kwartiermuts gekomen.

In vroegere tijden kon men terugzien aan de kwast, welke rang een militair had.

De witte katoenen broeken staat bekend als z.g. stalbroeken.

In de periode tussen 1900 en 1910 zijn er verschillende veranderingen in de uniformen doorgevoerd, waarvan de korte jas met twee rijen knopen is vervangen door een tuniek met slechts één rij knopen op de borst.

Dienstplichtigen in opleiding liepen in die periode volledig in het wit en als hoofddeksel de zelfde kwartiermuts .

In 2005 heeft men de keuzen gemaakt om het uniform met witte broek, marineblauwe korte jas en de rood gebiesde kwartiermuts met kanonnen in te voeren.

In 2010 toen de leden van Schietvereniging Hellevoetsluis de kanonniers ploeg van Hellevoetsluis zijn gaan vormen waren er meer kanonniers dan uniformen. Om de kosten laag te houden en omdat er in het verleden ook kanonniers zo gekleed waren is besloten om een gedeelte van de kanonniers te kleden in het wit. Dit gaf gelijk de zelfde mengeling van wit en zwart als men indertijd had. De keus is toen wel gevallen op een jasje met dubbele rijen knopen en een staande kraag en niet op een enkele rij knopen.

Geschuts exercitie

De grote omwenteling in de militaire kleding is begonnen in 1912, toen tot invoering van de grijsgroene uniformen werd besloten.

Kanon brons op hoog affuit kaliber 10 cm uit 1890 met kanonnières uit 1916

Kanons voor Hellevoetsluis is eerder gepubliceerd in Mars et Historia no. 2 in 2007, het is van nieuwe illustraties voorzien, die in veel gevallen via het internet zijn verkregen.

"Bedank en saluutschoten" en "uniform kleding kanonnières Hellevoetsluis" zijn toegevoegd.

NOTEN

- 1) Kanonnen is de algemene uitdrukking voor geschut, marinegeschut wordt aangeduid met 'kanons'.

Websites waar info en plaatjes van zijn verkregen zijn in hoofdzaak:

www.geheugenvannederland.nl
www.collectie.legermuseum.nl
www.korpsrijdendeartillerie.nl/Museum
www.oudheidkamer-hellevoetsluis.nl
www.vestinghellevoetsluis.nl

*****